

UOT 159.9

Pəri Fəxrəddin qızı Nağızadə
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
Bakı Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0009-0006-4383-2810>

SOSIAL EMOSIONAL BACARIQLARIN SAĞLAM SINIF MÜHİTİNƏ TƏSİRİ

Пери Фахрэддин гызы Нагизаде
диссертант по программе доктора философии
Бакинский Государственный Университет

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ НА ЗДОРОВУЮ АТМОСФЕРУ КЛАССА

Pari Fakhraddin Nagizade
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Baku State University

EFFECTS OF SOCIAL EMOTIONAL SKILLS ON HEALTHY CLASSROOM ENVIRONMENTS

Xülasə. Əsas sosial-emosional bacarıqlar özünü dərk etmək, özünü idarə etmək, sosial dərk etmək, sosial münasibətləri tənzim etmək və məsuliyyətli qərar qəbul etməkdir. Bu bacarıqlara yiyələnən şəxs təhsil, iş, ailə həyatında daha uğurlu olurlar. Xüsusən sinifdə münasibətlərin səmərəli tənzim olunması üçün çox vacibdir. Sosial-emosional bacarıqlara sahib olan müəllim bu bacarıqları şagirdlərə daha rahatlıqla aşılaya bilər.

Açar sözlər: *sosial, emosional, şagird, müəllim, bacarıq, məsuliyyət, qərar*

Резюме. Ключевыми социально-эмоциональными навыками являются самосознание, саморегуляция, понимание других и ответственное принятие решений. Люди, которые приобретают эти навыки, более успешны в образовании, работе и семейной жизни. Это особенно важно для правильного регулирования отношений в классе. Учитель, обладающий социально-эмоциональными навыками, может легче привить эти навыки ученикам.

Ключевые слова: *социальный, эмоциональный, ученик, учитель, умение, ответственность, решение*

Summary. Social-emotional skills are self-awareness, self-regulation, social-awareness, relationship skills, responsible decision-making. People who acquire these skills are more successful in education, work, and family life. It is especially important for the proper regulation of relations in the classroom. A teacher who has social-emotional skills can more easily instill these skills in students.

Key words: *social, emotional, student, teacher, skill, responsibility, decision*

Sosial-emosional öyrənmə təlim və təhsildə vacib fəaliyyətlərdən biridir. Xüsusən özünü dərk etmə, özünü idarə etmə, sosial münasibətləri idarə etmə və qərar qəbul etmə bacarıqlarının təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır.

Müəllim və şagirdlərin əksəriyyəti ilin sonuna yaxın özlərini yorğun hiss edirlər və onlarda demotivasiya müşahidə olunur. Bu neqativ

halların qarşısını almaq üçün sosial və emosional bacarıqların təkmilləşdirilməsinə daha çox üstünlük vermək lazımdır. Şagirdlərin təklikdə və sinifdə özlərini pozitiv məmnun hiss etməsində müəllimlər aparıcı rol oynayırlar. Çünki müəllimin sosial-emosional cəhətdən peşəkarlığı və kompetent olması bütün sinifə əsaslı şəkildə təsir göstərir.

Tədqiqatlar müəllimlərin peşə bacarıqlarının və sinif idarəetməsində istifadə etdikləri strategiyaların şagirdlərin uğurları ilə birbaşa əlaqədə olduğunu göstərir (Darling-Hammond, 1996; Fitzgerald & Bass, 1997).

Sınıfdə pozitiv dəstəkləyici mühit formalaşdırmaq üçün müəllimin aşağıdakı sosial və emosional bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var:

* şagirdlər üçün rol modeli olmaq (inkışaf etdirmək istədiyi xüsusiyyətləri öz davranışlarında nümayiş etdirmək);

* dərslə başlamazdan əvvəl və sonra sinif müzakirələri etmək, günlük məsələlər üzərindən şagirdlərlə danışmaq;

* tətbiq edəcəyimiz strategiyaların təsirli olacağına inam, çünki müəllimin inancları şagirdlər tərəfindən hiss edilir.

CASEL sosial-emosional öyrənmənin akademik göstəriciləri artırma biləcəkdir, sinif davranışını yaxşılaşdıracaq, depressiyanı azaldacaq və şagirdlərin stresi idarə etmə bacarığını artıracaq tədqiqatları topladı. (CASEL, XX)

Nobel mükafatı laureatı iqtisadçı Ceyms Hekman deyir ki, sosial-emosional bacarıqlar motivasiya, vaxtın idarə edilməsi, özünütənzim etmək kimi icraedici fəaliyyət amilləridir və həyat nəticələri üçün vacibdir. Məsələ intellektual və ya emosional olaraq çərçivəyə salınmamalıdır. Sağlam təhsil IQ və EQ-nü vəhdətdə tələb edir. Sosial-emosional bacarıqlar aşağıdakılardır:

- özünüdərk etmək;
- özünütənzim etmək;
- sosial münasibətləri dərk etmək;
- sosial münasibətləri idarə etmək;
- məsuliyyətli qərar qəbulu.

Özünüdərk etmə sahəsində səriştə insanın öz duyğularını, məqsədlərini və dəyərlərini başa düşməsidir. Özünüidarə etmə sahəsində səriştələr insanın öz emosiya və davranışlarını tənzim edə bilməsidir. Məsələn: stresi idarə etmək, çətinliklərə dözmək və s. Sosial məsuliyyətlik sahəsində səriştə göstərmək başqalarına müsbət münasibət bəsləmək və onlara hörmət etməkdir. Məsələn: empatiya, şəfqət hissi və s. Aydın ünsiyyət qurmaq, dinləmək, fəal əməkdaşlıq etmək, yersiz sosial təzyiqa müqavimət göstərmək, kömək etmək bu bacarıqlara daxildir. Məsuliyyətli qərar qəbulu vaxtında, düzgün qərar verilməsini tənzim edən bacarıqlardır.

İnsan inkışafının başlıca sahələri olan sosial, zehni, dil və akademik sahələr beyində və davranışda bir-biri ilə əlaqəlidir və hamısı öyrənmənin mərkəzində yer alır. (Jones və Kahn, 2017)

Həyatda, məktəbdə və karyerada uğur şəxslərin zehni, sosial, emosional və akademik inkışafına dayanır. Bir istiqamətdəki zəif inkışaf digər istiqamətdəki sağlam inkışafı zəiflətməkdir. Bu səbəbdən şagirdlərin zəngin akademik göstəricilərlə əlaqəyə keçdiyi, bilik, bacarıq, sosial və emosional tərəflərini inkışaf etdirmələri üçün fürsət tapdıqları məktəb sistemi önəm təşkil edir. Bu istiqamətdə olan tədqiqatlar göstərir ki, sosial və emosional faktorların təlim-təhsil mühitinə nə qədər qatqıda olduğuna, məktəb rəhbərləri və müəllimlərin bu istiqamətdə bacarıqlarının inkışaf etdirilməsinin nə qədər vacib olduğuna diqqət çəkir.

Şəxsin erkən yaşlardan etibarən, məsələn, hər hansı bir problem qarşısında öz duyğularını tənzimləməsi, stresi idarə etməsi, sağlam düşüncə bilməsi və sağlam addımlar atma bilməsi sosial-emosional bacarıqlardır. Çətin və dezavantajlı bir vəziyyətdə uşağın içində olduğu durumu və həyatı real şəkildə anlaması, məqsəd və hədəflərini müəyyənləşdirib tükənmədən çalışması, uğurlu olması, təvazökar olması sosial-emosional bacarıqlarla əlaqəlidir.

Psixoloji sağlamlıq və ya tükənməzlik olaraq ifadə edilən “psychological resilience” şəxsin mental və emosional olaraq çətinliklərlə başa çıxma bilməsi, böhran vəziyyətini idarə edə bilməsi, özünü güvəndə hiss edərək sağlam və xoşbəxt yaşaması üçün vacibdir.

Şəxslərin sosial-emosional bacarıqlara yiyələnməsində ailə, dostlar, məktəb və mühit böyük rol oynayır. Araşdırmalar göstərir ki, bu bacarıqlara erkən yaşlardan yiyələnlər həm təhsil həyatlarında, həm də həyatlarının bütün sferalarında daha uğurlu olurlar. Məktəblərdə sosial və emosional bacarıqların şagirdlərə qazandırılması mövzusunda çoxlu yanaşmalar mövcuddur. Məktəb rəhbərlərinin sosial-emosional bacarıqlara yiyələnməsi onların məktəblərində hansı liderlik üslubundan istifadə etməsi qədər vacibdir. Məktəb rəhbərləri səmərəli öyrənmə mühiti formalaşdırmaqda və şagirdlərin uğurunu artırmaqda əsaslı bir rola malikdirlər. Sosial və emosional bacarıqların şagirdlərə qazandırılmasının önəmini dərk edən bir məktəb liderinin ilk öncə öz güc-

lü və zəif tərəflərinin fərqi varması, inkişaf yoluyla özünü yeniləməyə çalışması vacibdir.

Sosial-emosional bacarıqlar məktəbin hər sahəsinə və bir şagirdin yaşının hər sferasına təsir etməkdədir. Bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlara baxıldığında tədqiqatçı alimlərin başında Gardner dayanır. Gardner “Çoxlu Zəka Nəzəriyyəsi” kitabında “şəxslərarası zəka” və “şəxs daxili zəka” anlayışlarına aydınlıq gətirmişdir. Şəxslərarası zəka digər şəxslərlə münasibətə əsaslanıb onların duyğularını, niyyətini, temperamentini, istəklərini anlamaq bacarıqlarından ibarətdir. Şəxs daxili zəka isə şəxsin özünü tanımasına, öz duyğularının, istəklərinin, hədəflərinin, temperamentinin, güclü və zəif tərəflərinin fərqi olmasına işarə edir. Beləliklə, şəxslərarası zəka digər şəxsləri anlamağı və onlarla işləyə bilməyi, şəxs daxili zəka isə insanın özünü anlamasını və tanımasını vurğulayır.

Texnologiyanın inkişafına paralel olaraq insan münasibətlərinin əsası olan sosial-emosional öyrənmənin əhəmiyyəti olduqca artmışdır. Texniki bacarıqların önünə keçmişdir. Şirkətlərdə yaranan bir çox problemləri işçilər arasında yaşanan ixtilaflar meydana gətirir.

Məktəb mühitində şagirdlərin sosial və emosional bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün bir sıra şərtlərə əməl olunmalıdır.

Hər yaş qrupuna uyğun sosial və emosional öyrənmə proqramı hazırlanmalıdır. Yaş dövrlərinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq günlük, həftəlik, illik dərslər planları içində yer tutan riyaziyyat, fizika, tarix və s. dərslərdə olduğu kimi hər həftə işlənəcək müstəqil bir sosial-emosional öyrənmə proqramı da hazırlanmalıdır. İnkişaf etdiriləcək sosial-emosional öyrənmə proqramı şagirdlərin zehni inkişafına paralel olmalıdır.

Dərs proqramlarının məzmununa sosial-emosional öyrənmə proqramının hədəfləri yerləşdirilməlidir. Əsas hədəflər və mövzular tarix, din, əxlaq, həyat bilgisi kimi dərslərin tərkibinə

də daxil edilməlidir. Şagirdlər eyni mövzularla fərqli zamanlarda həm zehni, həm də duyğusal olaraq qarşılaşacaqlar. Buna görə də davranışı dəyişdirmə və inkişaf etdirmə faizləri artacaqdır.

Müəllimlər bütün sosial əlaqələrdə sosial və emosional öyrənmə proqramının mövzularını vurğulamalıdır. Sinif daxilində nə yaşarlarsa yaşasınlar, fürsət tapdıqca hədəf mövzuya toxunmalıdırlar.

Məktəbdə müəllim, rəhbərlik və ailələri də əhatə edən bir sosial-emosional öyrənmə proqramı hazırlanmalıdır. Şagirdlər üçün hazırlanacaq sosial-emosional öyrənmə proqramının təsirli olması üçün onların sosial çevrəsinin də eyni bacarıqlara yiyələnməsi vacibdir. Bu səbəbdən məktəbdə müəllimlərə, rəhbərliyə və ailələrə təlim proqramına uyğun bir təlim verilməlidir. Əks təqdirdə bu bacarıqlarla qarşılaşmayan şagirdlər sadəcə bu istiqamətdə dərs keçirlər deyər bu bacarıqlara yiyələnməkləri olduqca çətinləşəcək.

Sosial emosional öyrənmə proqramının hədəf kütləsi:

- * təlim prosesinə qatılan bütün şagirdlər;
- * özəl təlimə ehtiyacı olan bütün şagirdlər;
- * müəllimlər, rəhbərlər və valideynlər.

Şagirdlər məktəb həyatının çox hissəsini sinifdə müəllimləri ilə birlikdə keçirirlər. Xüsusi ibtidai siniflər bu baxımdan diqqəti çəkir. Buna görə də müəllimlər şagirdlərə kiçik yaşlarından nümunə olmalı, öyrətmək istədikləri bacarıqları əyani şəkildə özləri göstərməlidirlər.

Problemin aktuallığı. Sosial-emosional bacarıqlar dövrün ən aktual məsələlərindən biridir. Xüsusən sağlam sinif mühitinin formalaşmasında çox vacib nüansdır.

Problemin elmi yeniliyi. Sinifdə sosial-emosional münasibətlərin düzgün tənzimlənməsi kimi vacib məsələ diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə müəllimlər, doktorantlar, dissertantlar və magistrantlar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Aslan, Ş. Duyğusal Zekâ Dönüşümcü və Etkileşimci Liderlik. -Konya: Eğitim Yayınevi, 2013.
2. Avcı, Ö. “Öğrencilerin Duyğusal Zekâ ile İletişim Becerileri Düzeylerinin Bağımlı Etkinliği Üzerine Bir Uygulama”. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:18, 2018, – 205-220.

3. Leithwood, K., Sun, J. & McCullough, C. How school districts influence student achievement. Journal of Educational Administration, 57 (5), 2019. – 519-539.
<https://doi.org/10.1108/JEA-09-2018-0175>
4. J.A. Durlak, R.P. Weissberg, A.B. Dymnicki, R.D. Taylor. “The impact of enhancing students’ social and emotional learning”. Child Development/ January/ February, Volome 82, Number 1, 2011. – 405-432.

E-mail: peri_ismayilova@bk.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok., dos. E.M. Kazımzadə,*
ped.ü.fəls.dok. V.G. Nağıyeva

Redaksiyaya daxil olub: 14.03.2023